

Mém	м	m
Nún	н	n
Számekh	ш	sz
Ájin	я	а (erős v. torok hehezet, mint az arabban)
Pe	п	p, dáges nélkül п = p-h
Czadé	ч	cz
Kóf	к	k
Rés	р	r
Sin	с	s
Szin	ш	sz
Táv	т	t, dáges nélkül т = th.

Pontok vagy önhangzók

Hosszúk :		Rövidek :	
Kámecz	(а̄) á	Patak	(а) a
Czéré	(е̄) é	Szegól	(е) e
Khírek	(ӣ) í	Khírek	(и) i
Khólem	(о̄) ó	Kámecz khatuf	(о) o
Súrek	(ӯ) ú	Kibbucz	(у) u

II. KÖNYVISMERTETÉS.

ÉJSZAKI TATÁROK DALAI.

NYELVMUTATVÁNYÚL KÖZLI ÉS ISMERTETI

VÁMBÉRY ÁRMIN.

Az éjszaki tatár dalokat, melyeket most nyelvmutatványúl akarok közölni, egy kis könyvecskéből vonám ki, mely „*Urusztatar elifbeji. Isztikhrads ejlaudsi Bin Vahab*“ czímmel 1852-ben a kazani császári könyvnyomdából került ki. Szerző kis munkájával az orosz-tatár közlekedés könnyítésére törekedett, s parasztos egyszerűségű előadásából kitetszik, hogy azt minden nyelvtani rendszer mellőzésével a csupán olvasni tudók számára írta. Kezdi ugyanis a két nyelv abéczé-jével, melyre másfél ezer orosz-tatár szó és húsz be-

szélgetés következik; utoljára az egész törökségben egyaránt híresült Khodsa (Naszir-ed-dîn) mulatságos adomáival, és az általunk tárgyalt éjszaki-tatár dalokkal végzi. Az orosz fordítást a könyvecske két utóbbi részében kelletlenül szabadabbnak találám és szó szerintiiséget már csak azon oknál fogva sem várhatunk, mivel az író, a mint mondám, a nyelvészkedéshez nem értett, vagy nem akart érteni; másodsor, mivel nem is könnyű az árja orosz nyelvet az ő altajiságot híven megőrzött tatárhoz alkalmazni.

Hogy micsoda tatár szójárást ért a szerző az *éjszaki tatár* megnevezés alatt, azt őszintén megvallva határozattan megmondani nem tudom, s erre nézve itt helyben (Stambulban) tett kutatásaim sem vezettek még eredményre. — A kis könyvet egy nogai-tatár ulemától kaptam, ki községével déli Oroszországból költözve, itt Stambulon keresztül Kisásziába indult. E moszlim pap mondása szerint a könyvében használt szójárás részben még most is divatos a nogai-tatár törzsnél, noha egészben véve inkább irodalminak tekinthető, s így a nogai telepek fekvésénél fogva inkább déli, mint éjszakinak mondható. — A második ok, mely az *éjszaki-tatár* elnevezést előttem érthetlenné teszi az, hogy a tatár tájbeszédekben való gyakorlati tapasztalataim minden korlátoltsága mellett, mégis volt alkalmam, Stambulban megforduló krimi és kazani tatároknál e pontról kérdezősködni, kik mindnyájan e szójárást az övéktől különbözönek, és inkább a nogai és karakalpagi tatárokéval megegyezőnek hiszik. — A szójárás szoros meghatározását tehát egyelőre elhalasztani vagyunk kénytelenek és így csak az általános *tatár* megnevezéssel akarunk élni, egyik tatár nyelvjárásból mutatványúl adván e következő dalokat.

E tatár versek költészeti becséről itélni, itt nem lehet föladatom, ki azokat csak némi nyelvészeti érdekből közlöm. Csak azt jegyzem meg, hogy idegen minták utánzására nem akadhattam benők. A népköltészet, valamint mindenütt, úgy a tatároknál is egyszerű és önálló. Általánosan pedig észre lehet venni e dalokban egy sajátiságot, mely sok magyar népdalban is találja hasonmását: azt, hogy az első verspár úgy van szerkesztve, mintha a másodikkal semmi összefüggésben nem állana, v. ö. az ilyen magyart :

Három alma meg egy fél,
Kérettelek nem jöttél stb.

تون ياق تاتارلرنك چرولارى

(1) جرادده ديسنك جرلايم
 كورلدهده ديسنك كورلهيم
 سن جانكاي حقي اوچون
 صاندوغاج بولوب صايراييم

(2) ائق كاغذكا من يازدم
 كلكنه سنك اسينگنى
 اللهدين باشقه هيچ كم بلمس
 سن ماطورغه توشكان عشقمنى

(3) قوباش چقار جالتراب
 قزلر صاچن اوركانده
 جانم تنم شاد اولادر
 ائ تيك يوزنكنى كوركانده

ÉJSZAKI TATÁROK DALAI.

- 1) Ha azt mondd : énekelj! — énekelni fogok ;
 ha azt mondd : turbékolj! — turbékolni fogok ;
 te éretted, lelkem,
 csalogánynya válván (bús dalt) zengenék.
- 2) Fehér papirosra ráírák,
 rózsácskám, a te nevedet ;
 istenen kívül más senki nem tudja
 szép magadra esett szerelmemet.
- 3) A nap felkel ragyogva,
 midőn a leányok hajukat fonják ;
 lelkem, testem megőrül,
 midőn holdként [való] arcodat látom.

(4) اقدر منم ايلاكم
 صابونلاب جودم تنهكون
 تنه كون كوركان جكت اوچون
 الده بولصا جانا جورهكم

(5) جكت جكت ديكانده
 جلكنه منم جورهكم
 قزلز قولى منكا يتكانده
 بالاوزغه ايلانه سوياكم

(6) بارا تورغاچ اوطر دم
 اياتلارم طالغانغا
 جلا جلا حطلر يازدم
 جورهكم اوت تيك جانغانغا

- 4) Fehér az én kezem,
 szappanozva mosám tegnap;
 tegnap a kit láték, a legényért,
 bár kezemben lenne, ég a szívem.
- 5) Midőn [ezt] mondják : legény, legény! (mikor csak így meg-
 megzavarodik az én szívem; [szólitanak),
 mikor a lányok karja engem érint,
 viaszszá válik a csontom.
- 6) Miután egyre jártam, leülék
 lábaim elfáradtára;
 sírva sírva név vonásokat írék,
 szívem tűzként lángoltára.

7) هوادان اق قوش اوچادر
 فاناط اوچلارین طالدر
 کیتمه جانکای نیک کیته سن
 منی موندای یالغز قالدرب

8) قزاروب چقغان قیاشقه
 قارشو بارما پشورسون
 سویکان جازکنکی جاتلر الصا
 سیکروب اوتقه توشورسون

9) قیاشقنه بولوط استونده
 دشمانلر بزنگ قصدنده
 حق تعالی بزکا رحمتین صالحا
 دشمان قالور ایاق استونده

- 7) A levegőn át röptül a sas,
 szárnyai végeit kiterjesztve ;
 ne menj, lelkem! miért mennél el,
 engemet itt magamra (egyedül) hagyván?
- 8) A ragyogva felkelt napra
 ne állj ki (tkp. ne menj elébe): megsülsz ;
 szeretett kedvesedet ha mások (idegenek) elveszik,
 tüstént a tűzbe fogsz ugorni.
- 9) A napocska [rejlík] felhők alatt,
 ellenségek leskelődnek ellenünk ;
 ha felséges úristen nekünk kegyelmét küldi :
 az ellenség láb alatt marad (= le lesz tiporva, nem ke-
 [rülhet fölénk]).

(10) تاشنك برله كوزنكنى
 بن سويا من سنك اوزنكنى
 اوزنكنى بن سويكاننى شوندين بل
 هيچ الماين سندين كوزهنى

(11) كوك كوكارچن كورلايدر
 يازن كوزن بلميدر
 خلائق بزنى سويليدر
 نى كورزنى بلميدر

(12) جولا جولا ديب اينتسز
 جروجى جكت من توكل
 من جراب كورساتسام
 كوب جروجيلاردين كم توكل

- 10) Szemöldököd és szemedet —
 én szeretlek ten magadat;
 hogy szeretlek, abból tudjad :
 nem vehetem le rólad szememet.
- 11) A vad galamb turbékol,
 nyarat őszt nem tudja ;
 az emberek minket szólnak (rólunk fecsegnek),
 [de] mit látnak, nem tudják.
- 12) 'Énekelj, énekelj' — azt mondjátok.
 Én énekes ember [ugyan] nem vagyok,
 [de] én éneklésemmel megmutatnám,
 [hogy] sok énekesnél rosszabb nem vagyok.

- (13) بيوك تاونك باشنده
 قارچوغه جنون قاغىغان
 اوچقولق طوتصا طوت ايسونكده
 بن بولورمن سنى صاغىغان
- (14) جانكاييم سننك چاچنك بيك قارا
 الله قانه نور مايي سورتتونكمو
 جانكاييم بوينك بيك زيفا
 الله باغ الماسي اشاب اوستونكمو
- (15) بو كاچه كوركان توشمده
 يانومده ايمش كوزلم
 اويانوب كيتسام يوق كوزلم
 اوزلوب كيتدى اوزه كم

- 13) Magas hegynek tetején
 az ölyv lehányta tollát (vedlett). —
 Ha csuklás ¹⁾ fog el [téged], eszedbe vegyed :
 én vagyok, ki rád gondolkodott (tkp. ki téged g.).
- 14) Lelkem! a te hajad igen fekete :
 vajjon bizony szekfükenöcset kentél-e rá?
 Lelkem! a te termeted igen szép :
 vajjon bizony kerti almát ²⁾ éve nőttél-e föl?
- 15) Az éjjel látott álmomban
 mellettem volt a szépem ;
 mire fölédredék, nincs [ott] a szépem ;
 összetörve oda lőn a lelkem (tkp. a *magam*, azaz : egész
 [édes *magam*]).

¹⁾ Vámbéry „röpülés (röpülés vágya)“-nak fordította volt az *učkuluk*-ot, *uč-mak* igéből származtatván; de Trojanszki tatár-orosz szótárában *uč-luk*-ot külön találjuk fölhozva = orosz. *икота, икание* (csuklás), s még e szólást is : *beni učkuluk tudadır* = *имѣю икоту*, csukladozom.

²⁾ Alkalmasint valami babonás hiedelem, mely szerint almaevéstől szép lesz az ember termete. V.

- (16) بن عاشقمن¹ سنك اورنكه
 قاشنك ايله كورنكه
 ايرتكى قياش كيچكى اى نيك
 كورنهسون بنم كوزيمه
- (17) صاندوغاچ صايرار تختنده
 تون اورطالرى وقتنده
 بولما مالسز جورمه يارسز
 اوسوب جبتكان وقتنده
- (18) قچقرا طورغان كوكنى
 اوجورماس ايدم كورسیده
 طوغان جيرمنى بر كورسام
 اوكونمس ايدم اولسیده

- 16) Én szerelmes vagyok ten magadba,
 szemöldököd és szemedbe;
 reggeli nap, éjjeli holdként
 látszol az én szememnek.
- 17) A fölmile énekel trón székében (ülöhelyén)
 éj közepe idejében:
 ne légy vagyon nélkül, ne járj kedves nélkül
 fölnövekedettség idejében.
- 18) Az egyre kiabáló kakkukot
 föl nem röpíteném, ha látnám is:
 születő földemet ha egyszer látnám,
 nem bánkodnám [többé], ha meghalnék is (holtomig sem).

*) Így volt írva عشقمن, mi sem, szerelmem (عشقم), még kevésbé pedig 'szerelmes vagyok' (عاشقمن) nem lehet. Az utóbbi kell a constructio szerint: *ben — men*: én — vagyok. B.

(19) جیر جیلاکی پشه در
 قزاروب قیاش چققانده
 جکننی قزلیر بیگ سویادر
 سیزلوب میوق چققانده

(20) جافراقلیر توشه جیرلرکا
 کوزکی قطی جیللرده
 صاغنامن انکا صارغایمین
 جابوغامن جاطوق جیرلرده

(21) صاندوغاچ قایدده صایریدر
 کل باقچه سنده اویاده
 صاندوغاچ کووک صایراشوب
 قاوشمز میکان دنیاده

19) A földi eper érik,
 midőn forrón kel a nap;
 a legényt a leányok nagyon szeretik,
 midőn észrevétetve (észrevehetőleg) bajusz[a] kel.

20) Á levelek hullanak a földekre,
 az őszi kemény szelekben :
 gondolkozom [ö]reá, sárgúlok (a bú jó színemet veszi),
 elsorvadok idegen földeken.

21) A fűmile hol énekel ?
 A rózsáskertben fészkében.
 Mint a fülemile [búsan] énekelvén,
 nem találkozunk-e [még] a világon ?

(22) قاشلاری قارا قوش کووک
 بوینک طوطی قوش کووک
 سن ماطورغہ برله اویناغانم
 چوتمدہ کورکان توش کووک

(32) صاری چیچق بالاسن
 آطوب آلدنم بغداین
 تونی کونی زاری قیلانم
 سن جانکاینی خدادین

(24) آماغاچلرنک الدینہ
 بلبلر قونار صالحینہ
 شول جانکا برله تاوشدررغہ
 نی الورلر مکان جالینہ

- 22) [Te] kinek szemöldökei mint a fekete madár (sas) [feketék],
 a te termeted olyan mint a *tutu*¹⁾ madár (szajka?),
 te [veled], kedvesemmel volt játszásom (enyelgésem)
 álomban látott álmképhez hasonló.
- 23) Sárga kis verébfiat
 meglöttem a búzásban;
 éjjel nappal sohajtozlak (sohajtozva könyöröglek)
 téged kedvesemet az istentől.
- 24) Az almafák alá
 csalogányok szállnak, ágaikra;
 a kedvesemmel [való] találkoztatásra
 mit vesznek el a hely²⁾ fizetéséül³⁾ (béréül)?

¹⁾ „tutu kušu“ a török nyelvben szajkát jelent. Vajjon ehhez a nem igen karsú madárhoz hasonlítja-e a tatár kedvesét, vagy valami más madarat ért-e e néven. V.

²⁾ Ez volt írva: **میکان** B.

³⁾ **جال** плата (fizetés, bér) Troj. — Értelme: akármilyen fizetést kívánnak egy találkozó helyért, megadom én. B.

(25) اياز بولسا صووظر
 بلوطلو بولسا جلوظر
 طوغان اوسكان چيرلرني
 تينتك كشي اونوظر

(26) كيتن كولمك تيكدر دوم
 هر جمعه صاين كيهر كا
 خدا بزكا يازغان ايكان
 كوزلر كوروب كويار كا

(27) آلتني مثقال جفك آلدن
 جالاولرمني جويلار كا

- 25) Ha derült [az ég] (télen), hideg van,
 ha felhős (nyáron), meleg van;
 azon földet, hol az ember született, fölnövekedett,
 [csak] az együgyű ember felejtí el.
- 26) Vászón inget varrattam,
 minden péntek mást ¹⁾ (újat) fölvenni;
 isten ránk [azt] írta (írta, határozta sorsúl),
 hogy szömeink látván [egymást], égjünk (égedelmet érez-
 [zünk]).
- 27) Hat miszkál selymet vettem,
 ruhapantlikáimat ²⁾ kihimezni ³⁾;

¹⁾ Ezt a jelentést kell adni *صاين sajın-nak* (*s = sz*), mely egészen = jakut *alın* „más, különbözö“, a mire csak azt kell megjegyoznünk, hogy a törökben *s* (= *sz*)-szel kezdő szók azt a jakutban rendszeren elejtik (p. o. *an* te, tör. *sän*, stb.) és nem egyszer szó közepén és végén jakut *t*-nek török *j* áll ellenében, p. o. *atak* láb = tör. *ajak*, *kuturuk* fark = tör. *kujruk* stb. B.

²⁾ جالاور завязка у платья. Troj.

³⁾ جويلامك tkp. szegezni, itt: szegekkel (szegek formára) kivarnni.

سن جانكايكا نوشكان عشقمنی
ممکن توکول سویلرکا

(28) اشکالدینکنی سبروب طوت
بتسون وان برنکی
بو دنیانینک مشقتن کوب کوردم
یافتی دنیا بولدی قرانغی

(29) بو دنیانینک اوچماغی
مدرسه لرنک بوچماغی
ایکنجی اوچماخ شول بولور
جانکایلارنک قوچماغی

tereád kedvesemre esett szerelmemet
nem lehet kimondani (t. i. hogy milyen nagy).

- 28) Udvarodat söpörve tartsad;
nőjön [ott] apró ¹⁾ burgonya;
e világnak sok viszontagságát láttam (tapasztaltam),
[nekem] a fényes világ sötétté vált.
- 29) E világnak paradicsoma
a medresze-k kuczója ²⁾;
a második paradicsom [meg] az lehet:
a kedveseknek ölelése ³⁾.

¹⁾ V. így: *lággy* pityóka. A *وان vak* azonban, mely ezt jelentené, nem lehet más mint az *اوران uvak* (oszmanliban *wak* v. *ufak*) = apró, kis, finom, kezdőhangzóvesztett mása. Trojanszki legalább nem hoz föl külön *wak*-ot. B.

²⁾ A medreszék (a korán magyarázására rendelt tanodák) kuczója, hol a jámbor igazhívő vallásos elmélekedésekkel a túlvilági paradicsomot megnyerheti. V.

³⁾ *učmagi* paradicsoma, *bučmagi* kuczója, *kučmagi* ölelése.

(30) سن جانكاي جمانه
 قامچات بورك كيلوشه
 بو دنياده عشق طوتوب
 بختلى كشي لر تاوشا

(31) منم يارم اورمغه چقسا
 خلايق دانغا قالادر
 منم يارم رتكا چقسا
 تورهلر بورك آلادر

(32) آي قاننده زهره يولدوز
 قالققان بولصانك بات ايندى
 جانكاي سني صاغندم
 قايترداي بولصانك قايت ايندى

- 30) Te, kedves [olyan vagy], kinek szépségéhez
 finom mennyétsüveg illenék;
 e világon, ha szerelmet tartanak,
 [csak] a szerencsés emberek egyesülhetnek (t. i. kedveseik-
 [kel]).
- 31) Ha az én barátom [kedvesem] az utcára kimegy,
 elbámulnak rajta a népek;
 ha az én barátom a piacra *) kimegy,
 levesznek az urak (előtte) süveget.
- 32) A hold mellett oh Zohra (Venus) csillag!
 merülj (áldozzál) már le, ha felkeltél;
 kedvesem, te rólad [búsan] gondolkodtam,
 térj már vissza, ha vissza akarsz térni.

*) رتكا (sic!) piacra, dativus volna, ettől: رت vagy bár رتك is.
 Nem tudok magamnak számot adni e szóról, sőt azt gyanítom, hogy tán
 tévedésből van a ʒ e helyett ʒ, és az orosz рынокъ (rínok, piac)-nak
 megtátárosított alakja volna رنك (rínék). B.

(32) بیوکنه بیوک اویلاردین
توتن چقا قل کووک
طوغانلرم ایسمده توشکاج
بر برکنه تونلار جل کووک

(34) جفک پوطا بیل کورکی
ماطور حکت ایل کورکی
تزلر اونبیشکا یتکاج
نیک بولمایدور اوز ایرکی

33) A nagy-nagy házakból
emelkedik a füst hajszálként;
mihelyt szüleim eszembe jutnak,
egyes éjjelek évként [hosszúak].

34) Selyem öv a derék szépsége (ékessége),
csinos legény a falu *) szépsége;
mihelyt a leányok tizenöt[ödik év]hez értek,
miért ne legyen saját akaratjok?

*) ايك *il* szorítóközből jelentéssel, a mely itt igen alkalmas, s melyet Troj. is ad: селеніе, деревня. Különbön egész 'népet' és 'országot' jelenthet B.